

PAPER DETAILS

TITLE: Uydurma Hadisler ve Mitolojik Anlatılar -Mukayeseli Bir Yaklaşım-

AUTHORS: Fatih Muhammet YÜKSEL

PAGES: 219-253

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2360560>

**Uydurma Hadisler ve Mitolojik Anlatılar
-Mukayeseli Bir Yaklaşım-***

Fatih Muhammet YÜKSEL

Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı

Res. Assist., University of Ardahan, Faculty of Theology

Department of Hadith

Ardahan/Turkey

fatihmuhammetyuksel@ardahan.edu.tr

orcid.org/0000-0001-9319-2977

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 7 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Mayıs / May 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 18 **Sayfa / Pages:** 219-253

Atıf / Cite as: Yüksel, Fatih Muhammed. “Uydurma Hadisler ve Mitolojik Anlatılar -Mukayeseli Bir Yaklaşım- [Fabricated Hadiths and Mythological Narratives -A Comparative Approach-]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 18 (June 2022): 219-253

<https://doi.org/10.18498/amailad.1100154>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

* Bu makale 2-5 Mayıs 2019 tarihlerinde Ardahan’da düzenlenen Uluslararası Mitoloji Sempozyumunda sözlü olarak sunulan “Uydurma Hadislerde Mitik Varlıklar” başlıklı tebliğin gözden geçirilmesi ve genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

Fabricated Hadiths and Mythological Narratives -A Comparative Approach-

Abstract

Hadith/Sunnah material is discussed in studies from different perspectives. Some of these are culture-oriented studies. While observing technical hadithism, these approaches which focus on a point other than that, examine the social impact of hadith. This study aims to deal with the mythological elements in fabricated hadiths with the aforementioned method. The Quran and authentic hadith/sunnah are excluded from this study. Though the issue of fabricated hadiths and mythology is ambiguous at first glance, when we investigate the Mawdhu' hadiths books, one of the narrative methods used by the storytellers and zindiqs is the tales of the ancients. This creates the need to examine the mythical effect on the two groups mentioned. For this reason, in this article, fabricated narratives about animals, strange creatures and giants has been examined and compared with mythological elements. The fabricated narrations at the center of this research were attained from Ibn Qayyim al-Jawziyya's (d. 751/1350) *al-Manar al-Munif*, Ibn 'Arraq al-Kinani's (d. 963/1556) *Tanzih al-Sharia*, Ali al-Qari's (d. 1014/1605) *al-Masnu fi Marifat al-Hadith al-Mawdu* also known as *al-Mawzuats al-sugra*. Different works were used to determine the mythological elements. At the beginning of the article, the method of the research was declared, and this part is also a method proposal for similar studies. The essence of the method used in the study is to put the belief of oneness (tawhid) and Islam in the center and to evaluate other cultural accumulation and beliefs from this perspective. Because Islam is the common name of a belief system that starts from Prophet Adam and continues with the succession of Prophets, it is temporally prior to all ideological and intellectual accumulations. For this reason, Islam is the original, while the others are elements that either resemble it or are formed by its distortion. This is one of the issues that should be emphasized in the context of the hadith-culture relationship. Even though people's milieu, time, place and thoughts are different from each other, it can be said that they have similarities owing to the existing features in their nature. This truth is sufficient to give us an idea in the context of the narratives about the "sacred". In this case, it is quite natural that there are common elements between fabricated narratives and human-made mythologies. As a matter of fact, in our research, it has been observed that there are mythical elements in fabricated hadiths. Throughout the research, similar and divergent elements were observed in the mythologies and

fabricated hadiths of nations living in very different geographies. It is possible to explain the similarities in the narratives with the human element. Because people are similar in their weaknesses and perfections. It is possible to explain the divergences in terms of geography and culture. As a matter of fact, it is beyond the explanation that people in different environments will have different lifestyles and that they will create a cultural accumulation by centering the assets located in the center of their own geographies. In this case, just as it is natural for an Arab living in the desert to have a camel in the center of his life and to derive these animal-centered beliefs, it is quite natural for a citizen of a geography adjacent to the sea, like Ancient Greece, to derive beliefs and myths centered on marine assets. In this case, it is a significant issue to examine the geography and culture they live in for the analysis of the people who fabricate hadiths and the narrations they fabricated. In order to achieve this, it is necessary to give importance to interdisciplinary studies. Therefore, examining the tribes and towns to which the fabricators are attributed, based on the works of geographers, will have an important function in understanding and interpreting the fabrications in the Mawdhu' hadiths works. Based on all of these, it is possible to say the following: Although geographies and beliefs differ, the human race that creates history by living it has similarities in any case. For this reason, it is natural that there is intercultural interaction, similarity of beliefs, situations that cause fear and joy to remind each other. Examining these provides a useful material for hadith and culture researchers to understand and interpret the people and society.

Keywords: Hadith, Fabricated Hadith, Myth, Tale, *Tanzih al-Sharia*.

Uydurma Hadisler ve Mitolojik Anlatılar

-Mukayeseli Bir Yaklaşım-

Öz

Hadis/Sünnet malzemesi farklı açılardan çalışmalara konu edilmektedir. Bunların bir veçhesini de kültür odaklı etütler oluşturmaktadır. Teknik hadisçiliği gözetmekle beraber, onun dışında bir noktaya odaklanan bu yaklaşımlar, hadisin içtimaî etkisini irdelemektedir. Bu çalışma, uydurma hadislerdeki mitolojik unsurları mezkûr yöntemle ele almayı amaçlamaktadır. Kur'an ve sahih sünnet/hadis, bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Uydurma hadisler ve mitoloji meselesi ilk bakışta bir kapalılık arz etmekle birlikte, mevzuat kitaplarına bakıldığı zaman kıssacılar ve zındıkların kullandığı anlatı metotlarından birinin esâtîru'l-evvelîn/geçmiş kavimlerin hikâyeleri olduğu görülmektedir. Bu durum ise adı geçen iki grup üzerindeki mitik etkiyi sorgulama ihtiyacı doğurmaktadır. Bunun için makalede, hayvanlar, garip varlıklar ve devlerle alakalı uydurma

rivayetler tetkik edilerek mitolojik öğelerle mukayesesi yapılmıştır. Araştırmanın merkezinde yer alan uydurma rivayetler: İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *el-Menâru'l-münîfî*; İbn Arrâk el-Kinânî'nin (öl. 963/1556) *Tenzîhü's-serî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ehâdisi's-senâ'ati'l-mevzû'a'sı* ve Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mevzûâtü's-suğrâ* olarak da bilinen *el-Masnû' fî mâ'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'* isimli kitaplardan tespit edilmiştir. Mitolojik unsurların tespiti içinse farklı eserler kullanılmıştır. Makalenin başlangıcında araştırmanın yöntemi beyan edilmiş olup bu kısım benzer araştırmalar için de bir metot önerisi niteliği taşımaktadır. Çalışmada kullanılan metodun özünü, merkeze tevhid inancını ve İslâm'ı koyarak diğer kültürel birikim ve inanışları bu merkezden hareketle değerlendirmek oluşturmaktadır. Zira İslâm, Hz. Âdem'den başlayıp Peygamberler silsilesiyle devam eden bir inanç sisteminin ortak adı olması hasebiyle tüm ideolojik ve fikrî birikimlerden zamansal olarak öncedir. Bu sebeple asıl odur, diğerleri ise ya ona benzeyen ya da onun tahrifiyle oluşan unsurlardır. Hadis-kültür ilişkisi bağlamında vurgulanması gereken hususlardan biri budur. Diğer yandan insanların yaşadığı sosyal çevresi, zamanı, mekânı ve düşünceleri birbirlerinden farklı olsa da fitratlarındaki mevcut özellikler sebebiyle benzeşen yanlarının olduğu söylenebilir. Bu hakikat, bize *kutsalla* alakalı anlatılar bağlamında bir fikir vermesi adına kâfidir. Bu durumda uydurma rivayetlerle insan ürünü mitolojiler arasında ortak unsurların bulunması gayet tabiidir. Nitekim yaptığımız araştırmada mevzu hadislerde mitik unsurların olduğu müşahede edilmiştir. Araştırma boyunca birbirlerinden çok farklı coğrafyalarda yaşayan milletlerin mitolojilerinde ve uydurma hadislerde benzeşen ve ayrışan unsurlar görülmüştür. Anlatılar içerisindeki benzeşmeleri insan unsuruyla açıklamak mümkündür. Zira nerede olursa olsun insan zaaf ve kemal yönleriyle benzeşmektedir. Ayrışmaları ise coğrafya ve kültür unsuruyla izah etmek imkân dâhilindedir. Nitekim farklı ortamlarda bulunan insanların farklı yaşayış biçimlerine sahip olacağı, kendi coğrafyalarının merkezinde yer alan varlıkları merkeze alarak bir kültürel birikim oluşturacağı izahtan varestedir. Bu durumda çölde yaşayan bir Arap'ın hayatının merkezinde devenin yer alması ve bu hayvan merkezli inanışlar türetmesi ne kadar doğalsa Antik Yunan gibi denize komşu bir coğrafyanın vatandaşının da deniz varlıklarını merkeze alan inanışlar ve mitler türetmesi oldukça doğaldır. Bu durumda vaddâ'ların ve uydurdukları rivayetlerin tahlili için yaşadıkları coğrafyayı ve kültürü irdelemek önemli bir husustur. Bunu gerçekleştirmek için de disiplinler arası çalışmalara önem verilmesi gerekmektedir. Binaenaleyh coğrafyacıların eserlerinden hareketle uydurmacıların nispet edildiği kabile ve beldelerin incelemesini yapmak, mevzuat eserlerinde yer alan uydurmaları anlama ve anlamlandırma

noktasında önemli bir işleve sahip olacaktır. Tüm bunlardan hareketle şunları söylemek mümkündür: Coğrafyalar ve inançlar başkalaşsa da tarihi bizzat yaşayarak oluşturan insan cinsi her hâlükârda benzerlikler taşımaktadır. Bu sebeple kültürlerarası etkileşim olması, inanış benzerlikleri, korku ve sevince vesile olan durumların birbirini anımsatması tabii bir durumdur. Bunları tetkik etmek insanı ve toplumu anlama ve anlamlandırma noktasında hadis ve kültür araştırmacılarına istifade edilebilir bir malzeme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Uydurma Hadis, Mit, Kısas, *Tenzîhü's-Şerî'a*.

Giriş

İslam'ın öğretilerine göre tek atadan türediği bilinen insanlık,¹ coğrafya ve zaman değişse de kimi özellikler bakımından ortak yönler taşımaktadır. Zaman zaman davranış ve huylar benzeşebildiği gibi bazı vakitlerde de inanç ve inanışta² benzeşme olduğu gözlemlenmektedir.³ İlk insanın ilk peygamber oluşu ve Allah'ın farklı beldelere peygamber göndererek tarihin seyrine doğrudan müdahale etmiş olması,⁴ inanç ve inanış benzeşmelerinde etkin olan başat faktörlerden biridir. Buna ek olarak vahyin etkisinin -az veya çok- sürdüğü ama tevhidden sapmaların da gözlemlendiği dönemlerde insanın kendisine farklı kutsallar edindiği, tabiatüstü güçleri farklı öğelerle ve anlatılarla ilişkilendirdiği malumdur. Başka bir ifadeyle bozulmuş dönemlerinde, tevhid dininin inanç ve ibadetle alakalı öğretilerinin, belirlendikleri çerçevenin dışına taşırıldığı ve dinî bütünlük içerisinde kendilerine tayin edilen yerden saptırıldıkları müşahade edilir. Bunun bir sonucu olarak da tanrı, melek, peygamber ve onlara ait vasıfların keza peygamberin elinde Allah'ın yaratmasıyla vuku

¹ Konuyla alakalı bazı ayetler için bk. en-Nisâ, 4/1; el-A'râf, 7/189; er-Rûm, 30/20-21; es-Secde, 32/7-9; ez-Zümer, 39/6.

² Bu ayrımla alakalı bilgi için bk. Türker Eroğlu - Hatice Çiğdem Kılıç, "Türk İnançları ve İnanışlar", *Journal of Social Policy Conferences* 49 (2010), 749, 752-753, 754-755, 769.

³ Tevhid inancını benimsemese de insanların bazı öğeler bağlamında tevhid dininden etkilenişiyle alakalı bk. Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında* (İstanbul: Hikav Yayınları, 2018), 31.

⁴ Bu bağlamda Allah'ın insan ve kâinat konusundaki "mutlak egemenliğini, yöneticiliğini, başvurulacak tek hüccet oluşunu ve yegâne hüküm koyuculuğunu" Arapların kabul etmemesiyle alakalı bk. Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 90.

bulan mucize olgusunun farklı varlıklara ve nesnelere aktarımı ortaya çıkmaktadır.

Müslümanların şer'î hüküm elde ederken kullandıkları kaynaklardan biri sünnet/hadistir. Hz. Peygamber ve ilk iki halife döneminde İslam toplumunun dinç ve kontrol edilebilir yapısı, halifelerin ve âlim sahâbilerin müteyakkız tutumları, hadisin safiyetinin muhafazasında etkin rol oynamıştır. Ne var ki İslam topraklarının genişlemesi ile devlet otoritesinde ortaya çıkan gevşemeler; toprakların genişlemesi ve farklı kültürlerle karşılaşılması sonucu nispeten kapalı toplum niteliğinin beynelmilel bir yapıya dönüşmesi; Müslümanların ele geçirdikleri kimi yerlerin heterojen bir içtimaî görünüm sergilemesi gibi unsurlar, İslam'ın tevarüs edegelen bünyesinde sarsılmaların ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Bu vesileyle zikredilmesi gereken sonuçlardan biri de hadis uydurma faaliyetinin zuhur etmesidir. Mevzu hadisler, her ne kadar ilmi anlamda sünnet/hadis değeri taşımasa da hadisin karizmatik otoritesini gösteren unsurlardan biridir. Diğer bir deyişle uydurma rivayetler, hadisin delil olduğunun güçlü emarelerindendir. Nitekim bir sözü Hz. Peygamber (s.a.s.) söylemişse samimi Müslümanlar için tabiri caizse akan sular durmaktadır. Niyeti problemli olanlarınsa (vaddâ'lar) bu otoriteden yararlanmayı ve onu istismar etmeyi ihmal etmeyecekleri aşikârdır.

Uydurma faaliyetlerinin ortaya çıkış tarihini tetkik eden araştırmacıların birbirinden farklı tespitleri bulunmaktadır.⁵ Ancak bütün

⁵ Bu faaliyetin Hz. Peygamber'in berhayat olduğu dönemde; H. 29-35 yılları arasında; H. 34-35 yıllarında; H. 40'ta; H. 41'de; hicrî birinci asrın ilk yarısından kısa bir zaman önce; hicrî birinci asrın son üçte birlik döneminde başladığını söyleyenler bulunmaktadır. Konuyla alakalı tarihler için bk. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 18, 26, 31, 43; Mustafa es-Sibâî, *Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri*, çev. İshak Doğan (İstanbul: Beka, 2018), 99; Seyyid Abdülmâcid el-Ğavri, *Mevsû'atu 'ulûmi'l-hadîs* (Dimaşk: Dâr İbn Kesîr, 2012), 3/490; Muhammed Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, çev. Selman Başaran - Mehmet Ali Sönmez (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 499; Muhammed Acâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1988), 189; Muhammed Acâc el-Hatîb, *Usûlü'l-hadîs* (Cidde: Dâru'l-Menâra, 1997), 444; Ömer Fellâte, *el-Vad' fi'l-hadîs* (Dimaşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1981), 1/202. Yıldırım'ın *Hadis Problemleri* eserinde yer alan ve sözün başında atıfta bulunduğumuz sayfalar "Hadis Uydurma Faaliyetinin Ortaya Çıkışı" başlıklı bölümde yer almaktadır ki bu bölüm konuya dair derli toplu bilgi sunması açısından doyurucu niteliktedir. Bk.

görüşlerin odak noktasını “ümmeî içerisinde fitne ve kargaşanın zuhur ettiği dönem” şeklinde tayin etmek mümkündür. Zira tarihî bilgiler her zaman bize tarihî hakikati sunmamakta ama olayların vuku bulduğu dönem noktasında bir fikir vermektedir.⁶ Dolayısıyla siyasî çalkantıların yaşandığı, insanların artık övgüye layık vasıfları yavaş yavaş kaybetmeye başladığı fitne döneminde, farklı sâiklerle ve bazı kişiler tarafından hadis uydurulduğu bir hakikattir.⁷ Bu bağlamda hadislerin safiyetini muhafaza etmek için ümmeî tarafından birtakım uygulamalar başlatılmıştır. Hadislerin derlenmesi, isnad sisteminin yürürlüğe konulması, râvilerin kimliklerinin incelenmesi, hoca-talebe ilişkilerinin göz önünde bulundurulması, herkesten hadis alınmaması ve bir rivayetin uydurma olduğunu gösteren temel ilkelerin tayin edilmesi gibi hususlar bu bağlamda akla ilk gelen maddelerdir.⁸ İlerleyen süreçte hadis musannefâtındaki gelişim, ihtiyaca binaen şekillenmiş ve farklı telif türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi de mevzûât/uydurma hadis koleksiyonları literatürüdür. Bu edebiyatta, uydurma hadisler bir araya getirilmiş, ümmeînin bu uydurmalarından sakındırılması gaye edilmiştir. Rasûlullah’a (s.a.s.) iftira atılmasını önlemek için yapılan bu çalışmaların hemen tamamı birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve takdire şayan bir emek sonucu ortaya çıkmışlardır.

1. Araştırmanın Yöntemi

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki, Kur’an ayetleri ve sahih hadislerde bulunan “olağanüstü”yle alakalı ifadeler bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Nitekim her ikisi de mevcut beşer potansiyelinin tamamının devreye sokulması suretiyle ve Allah’ın irade buyurmasıyla

Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s. 17-46. Keza Ömer Fellâte’nin çalışması da konuya ilgi duyanlarca görülmesi gereken bir eserdir.

⁶ Konuyla alakalı krş. Selçuk Coşkun, “Hadislerin Tarihe Arzı’nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz Âişe’nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme)”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 180 vd.

⁷ Detaylı bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 27-57; Abdülfettâh Ebû Ğudde, *Mevzû Hadîsler*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 49-71.

⁸ Bk. Ahmet Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 213; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, 93-169; Ebû Ğudde, *Mevzû Hadîsler*, 77-116.

muhafaza edilmiştir.⁹ Kur'an, şüpheden ârîdir. Kendisinde herhangi bir değişiklik yoktur. Hadis külliyyatı ise münekkid muhaddisler tarafından isnad ve metin tenkidine tâbi tutulmuştur. Bundan dolayı makale uydurma hadisler, kıssacılar ve mitoloji arasındaki ilişki ve bunların mukayesesıyla sınırlandırılmıştır. Bu şekilde, problemlili olan ve olmayan rivayetler birbirinden ayırt edilmiştir. Bu bağlamda zaman zaman tenkit faaliyeti devam etmektedir. Mamafih Kur'an ve sünnet/hadis, her türlü meselenin merkezinde yer alacak bir yapıya ve öneme sahipken, uydurma hadis meselesi tâli bir durumdur ve sonradan ortaya çıkmıştır. Sonradan ortaya çıkan şey öncesi için hakem konumuna yerleştirilemeyecek niteliktedir. Aksi durumda anakronik bir ilişki kurulmuş olur.

Diğer dinlerin pratiklerinin İslâmî öğelerle benzeşmesinde de aynı durum söz konusudur. İslam asıldır, diğerleri ondan kopan ve öğelerinin bozulmasıyla oluşturulmuş belki de kültürel sayılabilecek birikimlerdir. Sözü başında da belirtildiği gibi İslamiyet ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'le birlikte başlar. Dolayısıyla İslam zaman bakımından bütün fikrî akımlardan ve düşüncelerden daha kadimdir. İslamiyet, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) başlamamaktadır. O, İslam peygamberlerinin sonuncusudur. İnsanlığa gönderilen yegâne ilahî dinin adı İslam'dır.¹⁰ Ne var ki insanlar sonradan dinlerini bozmuş ve ona farklı adlar vermişlerdir. Bu ifadelerle ulaşmak istediğimiz nokta ise şudur: İslam'ın inanç ve ibadet ilkeleri ile farklı inançlara sahip olan toplulukların esasları arasındaki öğe benzeşmelerinde meseleye İslam merkezli bakılması elzemdir.¹¹ Bazı araştırmacıların düştüğü hataya düşülmemeli ve diğer dinlerle benzeşen unsurların karşıt dinden alındığı sonucuna ulaşmak veya bunu

⁹ Bu bağlamda Hicr Sûresi'nin 9. âyetinde korunduğu ifade edilen "ez-zikr" kelimesinin kapsadığı anlamlar mütalaa edilebilir. Keza Kur'an'ın muhafazasındaki beşer rolü de dikkate alınması gereken bir husustur.

¹⁰ Allah Teâlâ'nın kendi katında geçerli olan dinin İslâm olduğunu ferman buyurması (Âl-i 'İmrân, 3/19) ve inananlara hem Kur'an'da hem de daha önce "Müslümanlar" adını vermiş olması (el-Hacc, 22/78) bu ifadelerimizin misdaki olarak kabul edilebilir.

¹¹ Misalen Yunan tufan efsanesinde Tanrı Zeus'un insanları günahkâr olmaları sebebiyle helak etmeye karar verdiği görülür. Bk. Muazzez İlmiye Çığ, *Sumerlilerde Tufan Tufan'da Türkler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020), 59. Bu duruma İslam merkezinden bakıldığında Yunan kültürünün (hangi peygamber döneminde olursa olsun) İslam'dan etkilendiği veya etkileşim sonucu böyle bir anlayışı kabul ettiği söylenebilir. Bunun dışında mitlerin benzeşmesi bağlamında bk. Gönül Yonar, *Yaratılış Mitolojileri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 305.

hissettirmek gibi bir acelecilik yahut sathî yaklaşım sergilenmemelidir. Örnek kabilinden zikretmek gerekirse, ne yazık ki Hilmi Ziya Ülken (öl. 1974) böylesi bir aceleciliğe düşenler arasındadır. Onun kimi etütlerinde İslam'ın bazı öğeleri noktasında diğer dinlerden etkilendiği hükmüne ulaştığı tespiti yapılabilir. "İslâmiyet'te Eski Dinlerin İzleri" şeklindeki bir makale serlevhası dahî bunu ihsas etmektedir.¹² Onun mezkûr makalesinde; İslam'ın doğuş devrinde "tek ve evrensel Tanrı fikrini hazır bulduğunu", "Titus'un Kudüs'ü harap etmesinden sonra Arap yarımadasına sığınan Yahudiler'in İslam üzerindeki ilk tesirlerin hazırlanış" vesilesi olduğunu, hacla alakalı ıstılahların İbranice oluşunu Sprenger'i referans göstererek söylemesi, İslam'daki ibadetlerin daha önceki Arap inançlarında da mevcut olduğunu belirtmesi burada kaydedilebilir.¹³ Kâbe'yle alakalı hizmetleri dahî İslam'ın "önceden hazırlanış" olarak lanse eden Ülken, Nöldeke'ye (öl. 1930) atıfla Tevrat'taki anlatıların Kur'an'a nasıl girdiğinden de bahsetmektedir. Keza Miraç hâdisesiyle alakalı detaylı rivayetlerin, diğer dinlerin inançlarına ait olduğunu söylemekte,¹⁴ "Kur'an üzerindeki Tevrat ve eski Samî" etkilerinden söz etmektedir.¹⁵ Mezkûr zâtın Nuh Tufanı ile Nuh'un Gemisi meselesinde İbranî kökenlerden; Hz. Süleyman ile alakalı ayetlerdeki "hikâyelerin esaslarını tamamıyla ve bazen aynen Ahd-i Atîk'de" bulduğundan¹⁶ dem vurmasını da burada zikretmeliyiz. Keza o, Ashâb-ı Kehf kıssasının "İbranî hikâyelerinde" ve "ondan önceki Anadolu ve Suriye mitolojisinde" köklerini tespit ettiğini dillendirmektedir.¹⁷ Makalesinin bidayetinde "Kur'an'daki esaslar ve hükümlerle (...) türlü içtimâî tesirler neticesinde İslâm doktrinine katılmış olan itikatlar ve fiilleri ayrı tetkik etmek" lüzumundan bahseden yazar,¹⁸ tetkikinin sonuna doğru Kur'an ve diğer dinler arasında yapılacak mukayeselerin "pagan dinlerin ve eski itikatların" Kur'an'a ne seviyede etki ettiğini göstereceğini

¹² Bk. Hilmi Ziya Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 309-314.

¹³ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 310.

¹⁴ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 311.

¹⁵ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 312-313.

¹⁶ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 313.

¹⁷ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 314.

¹⁸ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 309.

söylemektedir.¹⁹ Böylece o, başta yaptığı ayrımı sonda kendisi yanlışlayıp boşa çıkarmaktadır. Makaledeki yazım yanlışları ve ağırlıklı olarak oryantalistik iddialardan yola çıkılması ise göze çarpan bir başka husustur.

İslamî ögeler gibi mitolojik unsurlarda da belirttiğimiz durum söz konusudur. Aradaki benzeşmeler araştırmacıları bir kopyalama veya alıntılama yapıldığı sonucuna doğrudan götürmemeli, olayların seyri içerisindeki insan faktörü, insanın özellikleri ve zaaflarıyla beraber göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı coğrafi ortama veya aynı maddî şartlara sahip olan bireylerin aynı doğal afetlerle, aynı sıkıntılarla karşılaşması son derece tabiidir. Hatta farklı bölgelerde ve farklı zamanlarda yaşayan insanların da benzer tepkiler göstermeleri bu cümleden olarak zikredilebilir. Zira hepsinin ortak öznesi insandır. Dolayısıyla bu durumlardan hareketle özdeş ögelere sahip bir inanış kültü oluşturmaları da bittabi mümkündür. Nasıl ki bu durum bahis konusu şahısların birbirinden alıntı yapmış olması sonucunu doğurmuyorsa, İslamî ögelerin diğer inanç ve inanışlarla benzeşmesi de İslam'ın diğerlerinden bazı unsurları aldığı anlamına gelmemektedir. Şu bir hakikattir ki Hz. Peygamber'e tevdi edilen İslam şeriatı, kendinden önceki şariatların uygulamaları bağlamında tashih, iptal veya ibkâ yolunu tercih etmiştir.²⁰ Bu minvalde benzeşik ögelere bu noktadan bakılmalı ve İslam'ın bunları ibkâ veya tashih ederek kullandığı düşüncesi ön plana çıkarılmalıdır. Araştırmanın uydurma hadisler üzerine kurulmuş olması da bu prensibin bir sonucudur. Dolayısıyla elinizdeki etüdün maksatlarından biri uydurma hadislerle mitolojik ögeler arasında bir mukayese yaparak uydurmacıların hayal dünyasını keşfetmektir. Böylece tarihin bir döneminde yaşamış insanların hayallerinin ne seviyelere ulaştığı görülecek, dünya ve çevre faktörünün insan üzerindeki etkisi gözler önüne serilmiş olacaktır. Keza bu vesileyle kültürlerarası etkileşimin

¹⁹ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 314. Onun farklı bir makalesinde de bazı İslamî mesele ve ögelere dair benzer çıkarımlar yer almaktadır. Bununla alakalı bk. Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 113, 116, 121-122, 123, 137.

²⁰ Detaylı bilgi için bk. Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 1/292-293. Bu konuda en meşhur misaller nikâh konusu üzerinden verilebilir. İslâm, cahiliye döneminde uygulanan kimi nikâh türlerini iptal etmiştir. Bazı konularda tashihte bulunmuş, meşhur ve şer'an uygun olan nikâhlanmayı ise olduğu gibi korumuş yani ibkâ etmiştir.

izlerini sürme yolunda da bir adım atılmış olmaktadır. Bu ise bizce hadis-kültür ilişkisi bağlamında önemi haiz bir husustur.

Makalenin bu kısmında ve araştırma boyunca önerdiğimiz metot bu araştırmayla sınırlı değildir. Mitoloji, halk inanışları, hadis-kültür ilişkisi vb. konulara eğilen tetkiklerde aynı yöntem esas alınabilir.

Araştırmamızda tetkik ettiğimiz uydurma hadis mecmualarıyla alakalı şu bilgiyi kaydetmek isteriz: İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) *el-Menâru'l-münîf*'i Ebû Ğudde'nin (öl. 1997) tahkik ve ta'lîkiyle birlikte konu bağlamında incelenmiştir. Bu eser uydurma hadislerle karşı izlenecek usulün de ele alındığı bir çalışmadır. Keza mevzû hadis koleksiyonları içinde geniş hacmiyle öne çıkan İbn Arrâk el-Kinânî'nin (öl. 963/1556) *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ehâdîsi's-şeni'ati'l-mevzû'a* isimli eseri araştırmanın ağırlık merkezini oluşturmaktadır. İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) *el-Mevzû'ât*'ı ile es-Suyûtî'nin (öl. 911/1505) *el-Le'âlî'l-masnû'a*'sı bu eserde cem edildiği ve onların içermedikleri rivayetleri de kaydettiği için önemlidir. Son olarak Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mevzûâtü's-suğrâ* olarak da bilinen *el-Masnû' fî mâ'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'* isimli kitabı tetkik edilmiştir.

İsmi belirtilen kitaplardaki ahiret âlemiyle ilgili hususlar değerlendirme dışında tutulmuştur. Hayvanlardan, çeşitli varlıklarla alakalı olağanüstülüklerden ve devlerden bahseden rivayetler tetkik konusu edilmiştir. Böylelikle müşarünileyh uydurmacıların hayal dünyalarının genişliği de gözler önüne serilmiş olacaktır. Zira mevzûât koleksiyonlarındaki malzeme derinlemesine araştırıldığında, bunları üreten kimselerin kendi dönemlerinin dingin zihin dünyasından mütevellit geniş bir hayal âlemine sahip oldukları müşahede edilmektedir. Keza her ne kadar hâlihazırda uydurma hadis üretiminin mevcudiyeti bilinmese de güncelde uydurma hadislerin vaazlarda, sohbetlerde ve halk arasındaki konuşmalarda kullanıldığı, hatta kimi zaman bazı çevrelerce terviç edildiğine de şahit olunmaktadır. Aynı şekilde her ne kadar pek farkına varılmasa da ve M. Eliade'ye göre yeni

bir mit uydurulmasa da²¹ bunu mümkün görenler de vardır.²² Mamafih bazı vakitlerde, güncel meselelerle ilişkilendirmek suretiyle, kimi olaylarda veya söylemlerde hâlen kadim mitlerden istifade edilmektedir.²³ Bu da inanç zayıflığı yaşayan insan ve toplumların karakteri olarak bizi kutsalın transferiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Oysa hem uydurma hadis vakıasının hem de mitlerin tetkik edilmesi, insanları doğru yolda devamlılık gösterme konusunda hassasiyete götürecek yollardan yalnızca biridir ve dinin “iyiliği emretme kötülükten alıkoyma” prensibi bağlamında değerlendirilmesi gereken bir husustur. Zira insan bilmediği yanlıştan sakınamayacağı gibi doğruyu bilmeden de ona tâbi olamayacaktır.

Araştırmanın bu bölümünden itibaren konuyla alakalı tespit edilen uydurma hadislerdeki unsurlar kaydedilecek ve sonrasında benzer mitolojik ögeler zikredilecektir. Sonuç kısmında ise kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Böylece uydurmaların dünyasıyla mitlerin dünyası arasındaki benzerlik daha rahat görülebilecektir.

2. Uydurma Hadisler, Zındıklar ve Kıssacılar

Uydurma hadis, isnadı olsun veya olmasın Hz. Nebî (s.a.s.) adına yalan olarak ortaya atılan söz demektir.²⁴ Hadisin otoritesinden yararlanmak vb. kasıtlarla bu sözleri uyduran kimselere ise vaddâ' (uydurmacı) denilmektedir. Uydurmacıların farklı gruplara mensup olduğu bilinmektedir. Bunlardan kimisi samimi ama hadisin hassasiyetini kavrayamamış iyi niyetli zâhidlerdir. Bir diğer grup hizipçilik yapan fırka taraftarlarıdır. Bir başkası ise konumuzla yakından ilgili olan zındıklar ve kıssacılar sınıfıdır.²⁵ Zındıklar, İslam'a girmediği hâlde Müslüman görünen ve İslam'a içeriden zarar verme politikası yürüten grubun genel

²¹ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2020), 197. Eliade ilgili bölümde mit veya folklorik unsurun varyantlarının bulunabilirliğinden ve evvelce mevcut olan bir metin üzerinde yapılmış değişiklikten bahsetmenin mümkün olduğundan ama yeni bir mit uydurulduğuna dair bir kayıt olmadığından bahseder.

²² Bk. Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 40; Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 70.

²³ Bk. Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 40-41, 45, dn. 15.

²⁴ Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey', *Tahrîru 'ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Şeriketü'r-Rayyân Nâşirûn, 2017), 2, 1039.

²⁵ Hadis uyduran gruplarla alakalı bk. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, 65 vd.; Ebû Ğudde, *Mevzû Hadîsler*, 48-49.

adıdır. Bunların, iç âlemlerinde gizledikleri bâtil görüşleri İslâm'a sokuşturmaya çalıştığı bilinmektedir. Halife el-Mehdî (öl. 169/785) döneminde onlarla mücadele etmek adına "sahibü'z-zenâdıkâ" birimi kurulmuştur.²⁶ Kıssacılık mescitlerde veya farklı ortamlarda hadisin otoritesinden istifadeyle halka öğüt veren, ilgi çekici hikâyeler aktaran kimselerce yapılan işin genel adıdır.²⁷ Bunu yapan kimselere de "kussas/kıssacılar" adı verilir. Bu anlatıların içerisine kimi zaman uydurma rivayetler de karışmakta veya onlar tarafından karıştırılmaktaydı. Bazı rivayetlerde, genel bir ifadeyle Hâricîlerin, kimilerinde ise onların ilk versiyonu olan Harûrîlerin bu işi ihdas ettiğikaydedilmektedir.²⁸ Bu faaliyetlerin başlangıcı, Hz. Osman'ın (öl.

²⁶ Konuyla alakalı bilgi için bk. Talat Koçyiğit, *Hadîs Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 117-120.

²⁷ Kussas ve ilişkili kavramların tanımıyla alakalı bk. Celâlüddîn es-Suyûtî, *Tahzîru'l-havâss min ekâzibi'l-kussâs*, thk. Muhammed Hasen İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 109-111. Ahmed b. Hanbel'in "kussas" ile uydurmacılar arasında ayrımı gittiğini gösteren bir tanım için bk. es-Suyûtî, *Tahzîru'l-havâss min ekâzibi'l-kussâs*, 102.

²⁸ es-Suyûtî, *Tahzîru'l-havâss min ekâzibi'l-kussâs*, 110-111; Hüseyin Akyüz, *Hadis I*, ed. Bülent Akot (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 211. Akyüz'ün aynı yerde kaydettiği bilgiye göre Hz. Ömer döneminde Temîm ed-Dârî halifeden kıssa anlatma izni almış, bir başka rivayete göre de 'Ubeyd b. 'Umeyr mezkûr dönemde kıssa anlatmıştır. Temîm'le alakalı bilgi İmam Ahmed'in *el-Müsned*'ine referansla kaydedilmiştir. *el-Müsned*'in atıfta bulunulan bölümüne bakıldığında muhakkik Şuayb el-Arnâvut ve arkadaşlarının düştüğü notta bu rivayetin isnaddaki Bakıyye b. el-Velîd el-Hımsî sebebiyle zayıf olduğu belirtilmekte ve konuyla alakalı rivayetlerin tahrici yapılmaktadır. Aynı bağlam içerisinde serdedilen başka rivayetlerde Temîm'in izin isteği karşısında Hz. Ömer'in boynuna işaret ettiği yani sakındırma ve menetme bağlamında böyle bir işaret yaptığı görülmektedir. Bu nakiller ve kıssacılığın Havâric tarafından başlatıldığı yönündeki nakillerin arası ilgili bağlamda cem edilmektedir. Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 24/490-491. es-Suyûtî, *Tahzîru'l-havâss*'ın bir bölümünde Zeynüddîn el-İrâkî'nin *el-Bâ'is 'ale'l-halâs min havâdisi'l-kussâs* isimli eserini de özetlemektedir. Bu bölümde Temîm'in izin isteğine Hz. Ömer'in boynunu göstererek mukabelede bulunduğu rivayeti kaydedilmekte ve el-İrâkî bu olaya dair şöyle demektedir: "Ömer'in her birisi güvenilir ve âdil olan sahabeden bir zat olan Temîm'in izin isteği karşısındaki duraksamasına [ibretle] bak! Temîm gibi birisi tâbiûn ve sonrasındakiler arasında nerede bulunur?" Bk. es-Suyûtî, *Tahzîru'l-havâss min ekâzibi'l-kussâs*, 88.

35/656) şehid edilmesinden sonraki fitne dönemine tarihlendirilmektedir.²⁹

Kıssacılıkta, dinleyiciler için cazip olması adına anlatılan hikâyelerde bire bin katıldığı, kıssacıların ise ilmen temâyüz etmemiş oldukları, insanları aldattıkları, saf Müslümanların duygularını sömürdükleri ifade edilmektedir.³⁰ Mamafih bu işte beceri sahibi olan bazı kimselerin ve zındıkların malzeme edinmek için kutsal kitaplardaki kıssaları veya Türk, Arap, Fars, Yunan, Sümer, Asur gibi çeşitli medeniyetlerden aktarılan ve dilden dile dolaşan efsanevi malzemeleri kullandıkları tahmin edilebilir. Bu durum ise ilk olarak mitolojik anlatıları ve halka aktarılan nakillerdeki mitik öğeleri akla getirmektedir.³¹

3. Mit ve Mitoloji

Mit ve mitoloji kavramlarının anlam çerçevesine baktığımızda sabit ve herkes tarafından benimsenen bir tanımının bulunduğunu söylemek zordur. Bu bağlamda bazılarının göre mit, tamamen bir uydurma iken kimi araştırmacılar -anlatım üslubuyla alakalı farklı tespitler yapmaktaysa da mit ve mitolojinin geçmişin bilgi birikimini bize yansıttığı kanaatindedir. Binaenaleyh bu ifadeler çerçevesinde mitle alakalı tanımlara baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşırız. Eliade'ye (öl. 1986) göre mit, "kutsal bir öyküyü anlatır. (...) Gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden" bahseder.³² Buna ilaveten mit, "tarihsel ekol mensupları ve hassaten Andrew Lang'a göre tarihî olaylara dair hatıraların kutsal anlatısıdır. (...) Malinowski ve onun gibi düşünen antropologlara göre de (...) eski bir gerçekliğin yeniden anlatılmasıdır."³³ Zikri geçen isim ve ekollerde bir "gerçeklik" vurgusu olduğu gözlemlenmektedir. Buna karşın "Alman doğa mitoloji ekolü, mitin doğa olaylarının alegorik [yani simge ve sembolle]³⁴ anlatımı olduğunu düşünürken,³⁵ Psikalanistler miti "gündüz görülmekte olan düş" olarak tavsif etmektedir.³⁶ Alman doğa

²⁹ es-Suyûti, *Tahzîru'l-havâss min ekâzibi'l-kussâs*, 100; Akyüz, *Hadis I*, 211.

³⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, 84-90.

³¹ Mitlerin kıssalarla benzer sayılabilecek işlevine dair bir değerlendirme için bk. Mahir Şanlı, *Kötülüğün Mitleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 228-229.

³² Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 17.

³³ Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 35-36.

³⁴ Köşeli parantez içerisindeki açıklama tarafımızca eklenmiştir.

³⁵ Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 34.

³⁶ Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 35.

mitoloji ekolünde nispeten bir gerçeklik vurgusu varken dilsel olarak sembolik anlatıma dikkat çekilmektedir. Psikanalistler ise tamamen bir gerçek dışılığı ön plana çıkarmaktadır.³⁷

Sözlüklere müracaat ettiğimizde; Ayverdi ve Topaloğlu'nun tanımına göre mitin "hayalî ilavelerle anlatıldığı, atalara ait birikimi yansıtmaları bakımından değer taşıdığı ve masal, efsane türünden halk hikâyesi olduğu" şeklinde üç madde dikkati çekmektedir.³⁸ Mecazen aslı astarı olmayan şey anlamında kullanıldığı da mezkûr zatlar tarafından kaydedilmiştir. Onlara göre mitoloji ise "milletlerin (...) eski çağlardaki tanrı, yarı tanrı ve kahramanlarının olağanüstü mâceralarını anlatan efsânelerin bütünü; mitleri inceleyip yorumlayan bilim" anlamına gelmektedir.³⁹

Çağdaş mütefekkirlerden Meriç (öl. 1987) miti bazen "gerçeğin tefsiri" şeklinde anlamlandırırken;⁴⁰ kimi zaman da ustûre ile eş anlamlı kullanıp "bulanık bir düşünce, yalan, hata" çağrışımı yaptığını ve "ilkel kavimlerin rüyası" anlamına geldiğini söyler.⁴¹ Mitin "reele hâkim olmamızı sağladığı"ndan da bahseden Meriç,⁴² "Sosyal konjonktürlere göre mitin insanları ya realiteye uzaklaştıracağını ya da yaklaştıracığını" belirtir.⁴³

Arapçada mit ve mitolojiyi karşılamak için genelde ustûre (ç) esâtîr terimleri tercih edilmektedir. Kur'an'da da geçen bu kelimenin⁴⁴ "eski

³⁷ Konunun kavramsal çerçevesi ve sair meseleler bağlamında başka tahliller de bulunmaktadır. Misalen bk. İbrahim Usta, *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 15-29; Gönül Yonar, *Kıyamet Mitolojileri Kurtla Kıyamete Kalmak* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 18-28; Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 25-32. Konuyla alakalı şu çalışmada yeterli malumat bulunabilir: Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019). Yonar ve Bayat'ın çalışmasına ilahiyat penceresinden bakıldığında eleştiriye açık noktalar bulunmaktadır. Ancak araştırmanın kapsamı bunu kaldırabilecek bir genişlik sunmamaktadır.

³⁸ Bk. İlhan Ayverdi - Ahmet Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2007), 743.

³⁹ Ayverdi - Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*, 744.

⁴⁰ Cemil Meriç, *Jurnal 1* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 142.

⁴¹ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 263.

⁴² Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 264.

⁴³ Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 304.

⁴⁴ İlgili ayetler için bk. el-En'âm, 6/25; el-Enfâl, 8/31; en-Nahl, 16/24; el-Mü'minûn, 23/83; el-Furkân, 25/5; en-Neml, 27/68; el-Ahkâf, 46/17; el-Kalem, 68/15; el-Mutaffifîn, 83/13.

kavimlerin masalları, onlarla alakalı anlatılar” manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Hâl böyle olunca mitlerin en azından bazı vaddâ’lar veya kıssacılar üzerinde etkili olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Tarih araştırma usulünü inceleyen çalışmalar kaynak metodolojisini ele alırken sözlü kaynaklar başlığı altında mitlerden de bahsetmektedir.⁴⁶ Ne var ki mitleri kullanırken oldukça ihtiyatlı davranma ihtiyacını vurgulamak zaruridir ve işaret edilen çalışmalarda bu hususa dikkat çekilmektedir. Zira mit, tarih usulcülerini tarafından sözlü kaynak kategorisinde mütalaa edilmektedir. Ancak sözlü kaynaklar, tarih ilminde yazılı kaynaklar kadar itimada şayan görülmemektedir.⁴⁷

4. Uydurma Rivayetlerdeki Mitolojik Unsurlar

4.1. Hayvanlarla İlgili Uydurma Hadisler

Araştırma, karşılaştırmalı bir incelemeyi amaçladığından uydurma hadislerle mitolojik anlatılar arasındaki ortak unsurları tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, dikkati en çok bazı hayvanlara dair anlatılar çekmektedir. Araştırmanın merkezinde yer alan uydurma hadis kitaplarında öne çıkan hayvanlar bu bölümde sıralanacaktır. Onlardan ilki kuşlara dair anlatılardır:

1. “Kim ‘Lâ İlâhe İllallah’ derse, Allah bu kelimeler sebebiyle o kişi için bir kuş yaratır, bu kuşun yetmiş bin [fizikî] dili olup her dilde de yetmiş bin lügat bulunmaktadır. Bu dil ve lügatlerle Allah’tan o kişinin bağışlanmasını talep eder.”⁴⁸

⁴⁵ Kelimenin anlam dünyasıyla alakalı bk. Usta, *Arap Mitolojisi*, 26-29. Esâtîr kelimesiyle alakalı Elmalılı merhumun açıklamaları için bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2011), 3/448-452. Keza bk. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru Suhnûn, 2021), 3/363.

⁴⁶ Konuyla alakalı bk. A. Zeki Velîdî Togan, *Tarihte Usul* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 42-43; Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 19. Konuya dair ayrıca bk. Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 214.

⁴⁷ Krş. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, 18-19; Togan, *Tarihte Usul*, 42. Tarih ilminde sözlü kaynakların yazılı kaynaklar gibi olmaması noktasında şu hususun altını çizmek gerekir: Hadis ilmini bu noktada tarih ilminden ayrı değerlendirmek gerektiği izahtan vârestedir. Zira hadisin, öğrenimi ve aktarımı bağlamında kendi usulü yani tahammül ve eda sistemi vardır ve bir hadis talibi bu usul içerisinde hareket eder.

⁴⁸ İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Menâru’l-münîf fi’s-sahîh ve’d-da’îf*, thk. Abdülfettâh Ebû Çudde (Halep: Mektebü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1971), 50-51, (r. 53).

2. “Ebû Ğalîz b. Ümeyye b. Halef el-Cumahî şöyle demektedir: Bir gün elimde Surad (Göçeĝen) kuşu varken Rasûlullah beni gördü ve ‘Bu kuş, Âşûrâ orucunu tutan ilk kuştur’ dedi.”⁴⁹ Aliyyü’l-Kârî’nin *el-Masnû*’unda tespit edebildiğimiz tek mitik rivayet budur.

3. “Kim ‘Sübhânallâhi’l-Azîm ve bihamdih’ derse Allah onun için arşın direklerine konmuş bir kuş yaratır. Bu kuş da [onun adına] kıyamet kopana dek bu sözleri tekrarlar ve bu adama onun sevabı yazılır.”⁵⁰

Yaptığımız tarama sonucunda, kuşlarla ilgili tespit ettiğimiz yukarıdaki uydurma rivayetlerde şu özelliklerin öne çıktığı görülmektedir: İstiğfar talebinde bulunmak, oruç tutmak, zikretmek. Görüldüğü üzere bu anlatılarda mükellef varlık insana ait olan bazı özellikler kuşlara aktarılmıştır. Mitolojik anlatılar incelendiğinde de kuş ögesine tesadüf edilmektedir. Bu bağlamda Zümrüdüanka kuşu,⁵¹ karga,⁵² kartal, şahin, kuzgun⁵³ gibi kuş türleri farklı milletlerin mitolojilerinde görülen hayvanlardan birkaçıdır. Bunlardan Zümrüdüanka hemen her kültürde farklı adlarla yer almaktadır.⁵⁴ Bu kuş hem dirilişi hem de varoluşu sembolize eder. Keza o bilgeliliğin de sembolü durumundadır. Arzulanan bilgelik için kişinin aslında kendi iç âlemine yolculuk yapması gerektiği bu motifle anlatılır.⁵⁵ Arap mitolojisinde kendisine yer verilen hayvanlardan olan karganın bazı faydalarından bahsedilmektedir.⁵⁶ Bu hayvan bazen uğur getiren bazen de uğursuzluğu çağrıştıran bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Karganın bazen konuştuğu, bazen bir cennet kuşu olarak nitelendiği bazen de bir belanın habercisi olarak tavsif

⁴⁹ Aliyyü’l-Kârî, *el-Masnu’ fî mâ’rifeti’l-hadîsi’l-mevzû’*, thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde (Halep: Mektebü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 1994), 264, (r. 469). Keza bk. İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’ati’l-merfû’a ‘ani’l-ehâdîsi’ş-şenî’ati’l-mevzû’a*, thk. Abdülvehhab Abdüllatîf - Abdullâh Muhammed es-Siddîk (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1981), 2/156.

⁵⁰ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 2/333.

⁵¹ Çiğ, *Tufan*, 130; Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 125; Usta, *Arap Mitolojisi*, 173-174.

⁵² Usta, *Arap Mitolojisi*, 183; Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, 362. Ebû Zehv’in zikrettiği uydurmada kargayla horozun içki arkadaşlığından bahsedilmektedir.

⁵³ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 114; Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 131-132.

⁵⁴ Çiğ, *Tufan*, 130; Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 125.

⁵⁵ Usta, *Arap Mitolojisi*, 175.

⁵⁶ Usta, *Arap Mitolojisi*, 183.

edildiği göze çarpmaktadır.⁵⁷ Türk türeyiş destanlarında kendisine yer bulan kartalın, tanrılar tarafından görevlendirilerek insanlara gönderildiği ifade edilmektedir. Ancak insanlar onun dilini anlamamış, geri dönen kartal, tanrılarını onu ilk şamanın oluşumu için tekrar yeryüzüne göndermesiyle bir kadınla birleşmiş ya bu kadın ya da çocuğu ilk şaman olmuştur.⁵⁸ Buradan kartalın olumlu bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Slav mitolojisinde ise kartal, şahin ve kuzgunun yakışıklı birer erkeğe dönüştüğü, konuştuğu ve evlendiği görülmektedir.⁵⁹ Bu mitolojide de adı geçen hayvanların olumlu bir öge olarak kendilerine yer bulduğu söylenebilir.

Hayvanlarla alakalı dikkati çeken bir başka varlık ise horozdur. Horozla alakalı tespit ettiğimiz uydurmalar şu şekildedir:

4. “Allah’ın bir horozu vardır ki boynu arşın altına, ayakları da (yerdeki?) sınırlara ulaşmış haldedir.”⁶⁰

5. “Allah’ın bir horozu vardır ki bu horozun boynu arşın altını kaplamış ayakları da [yerdeki] sınırlara (yani son noktalara) ulaşmıştır. Gece çökünce ‘Subbûhun Kuddûsun’ diye öter ve diğer horozlar da onun akabinde öterler.”⁶¹

6. “Allah’ın bir horozu vardır ki pençeleri yerin en alt tabakasında, ibiği ise arşın altındadır. O namaz vakitlerinde öter ve gökyüzündeki horozlar da kendi gök tabakalarına göre öter. Sonra da yer küredeki horozlar, göktekiler gibi “Subbûhun Kuddûsun” diyerek öterler.”⁶²

Mevzu hadislerde geçen horoz ögesiyle alakalı dikkat çeken iki husus şunlardır: oldukça büyük olması ve Allah’ı zikretmesi. Mitolojik anlatılarda da horozdan bahsedildiği görülmektedir. Bunlardan birine göre horozun sabahleyin ötmesi “Bushyata’nın şeytanı”nın uyanması anlamına gelmektedir.⁶³ Ebû Zehv’in temas ettiği uydurmada ise horozun kargayla içki arkadaşlığı yaptığı gözlemlenmektedir.⁶⁴

⁵⁷ Usta, *Arap Mitolojisi*, 183-187.

⁵⁸ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 114-115.

⁵⁹ Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 131-132.

⁶⁰ İbn Kayyim, *el-Menâru’l-münîf*, 55, (r. 78).

⁶¹ İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’a*, 1/189.

⁶² İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’a*, 1/189. Horozla ilgili oldukça ilginç bir uydurma için ayrıca bk. İbn Arrâk, *Tenzîhü’s-şerî’a*, 1/155.

⁶³ Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 142.

⁶⁴ Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, 362.

İncelediğimiz kaynaklarda bahsi geçen bir başka uydurma hadis unsuru attır. Dönem itibarıyla sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan atla alakalı tespit ettiğimiz uydurmalar şu şekildedir:

7. “Allah’ın nurdan bir denizi vardır. Etrafında nurdan yaratılmış melekler bulunur ve bu melekler nurdan yaratılmış atlara binmiş haldedirler...”⁶⁵

8. “Semaya çıkarıldığım gece bağlı, eyerli ve gem vurulmuş bir at gördüm. Bu at ne büyük ne de küçük pisliğini yapardı. Ayrıca terlemezdi de. Başı kırmızı yakuttan, toynakları da yeşil zümrüttendi. Bedeni sarı ham altındandı ve kanatları vardı...”⁶⁶

9. “Cennette bir ağaç vardır ki bunun üst tarafından giysiler ortaya çıkar. Alt tarafından ise alaca bir at ortaya çıkar. Bu at altından olup inci ve yakutla eyerlenmiş ve gemlenmiştir. Asla küçük ve büyük dışkı çıkarmayan bu atın kanatları da vardır. Allah dostları işte bu kanatlar üzerinde oturur ve diledikleri zaman/diledikleri yere uçarlar...”⁶⁷

Atla alakalı uydurmalarda öne çıkan vasıflar, nurdan veya değerli taşlardan yaratılmış olması, terlememek ve pislememek gibi oldukça temiz bir yapıya sahip olması, kanatlı olması şeklinde sıralanabilir. Farklı mitolojilerde atla alakalı anlatılara rastlandığı burada kaydedilmelidir.⁶⁸ Kıyamet mitlerinde atlara olumsuz ve ürkütücü bir imaj çizilmiştir.⁶⁹ Yakut Türklerinin türeyiş destanında yarı at yarı insan şeklinde geçtiği,⁷⁰ Türk-Altay mitolojisinde ise Tulpur yani “zor zamanda kanatları ortaya çıkan ve uçan at” şeklinde tasvir edildiği⁷¹ ve bu ikisinde olumlu bir rolde yer aldığı müşahade edilmektedir. At sınıfına dâhil edilebilecek bir başka varlık ise Burak’tır:

⁶⁵ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 2/326.

⁶⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 1/347.

⁶⁷ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 2/378.

⁶⁸ Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 30, 145; Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 112; Bayat, *Kadim Türkler*, 104; Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 22.

⁶⁹ Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 30, 145.

⁷⁰ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 112.

⁷¹ Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 22 ve dn. 4. “Kanatlı at”, Yunan mitolojisinde Pegasus adıyla deniz tanrısı Poseidon’un oğlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bk. Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 46.

10. “Kıyamet günü dördümüz hariç kimse binekli olmayacak: Ben, Sâlih (peygamber), Amcam Hamza ve Ali.⁷² Ben Burak’a bineceğim. Onun kafası insan kafası gibi, yanakları atın yanağı gibidir. Ensesindeki tüyler ince uzun inciden, kulakları yeşil zebercettendir. Gözleri yakıcı iki yıldız benzemekte olup, Zühre/Venüs yıldızı gibidir. Işığı güneş ışığı gibidir. Parlak alaca renktedir... Âdemoğlu gibi nefsi olup sözleri işitir ve anlar...”⁷³ Bu uydurmada Hz. Sâlih’in kavmine bir mucize olarak gönderilen ama âsiler tarafından kesilen deveye; Hz. Hamza’nınsa Hz. Peygamber’in devesine bineceği kaydedilmiştir. Bu ikisinin bineğiyle alakalı bir olağanüstü anlatım yokken Ali’nin (r.a.) bineceği deve ise “cennet develerinden bir deve” olarak kaydedilmekte ve abartılı anlatılarla tavsif edilmektedir.

Uydurma hadislerde geçen hayvanlardan bir diğeri kurttur:

11. “Cennete girdiğimde orada bir kurt gördüm. Cennette kurt da mı varmış diye sorunca o kurt ‘ben bir şurtanın (güvenlik memurunun) oğlunu yemiştım o yüzden cennetteyim’ dedi.”⁷⁴

Mitolojik anlatılarda da kurtla karşılaşılmalıdır.⁷⁵ Bunlardan birinde kurdun Oğuz Kağan’la konuştuğu ve ona yol gösterdiği ifade edilmektedir.⁷⁶ Diğeri ise meşhur olduğu üzere Türk türeyiş destanlarında kendine yer bulan kurt anlatılarıdır.⁷⁷ Her ikisinde de kurda olumlu bir işlev atfedilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla sosyal bir problemin yansıması uydurma hadis faaliyetinde kendine yer bulmakta ve bir kurt cennetle mükâfatlandırılmaktadır.

Arapların günlük yaşantısında önemli bir yere sahip olan deveyle alakalı anlatılara hem Arap mitolojisinde⁷⁸ hem de uydurma hadislerde tesadüf edilmektedir. Bir Arap mitinde konuştuğu ve hikmetli sözler sarf ettiği görülen devenin⁷⁹ mezkûr mitolojide büyük yer işgal eden bir motif olduğu söylenebilir. Zira bu hayvan çöl hayatının tam merkezinde yer

⁷² Bu dört isim, uydurmanın ilerleyen satırlarında anılmaktadır. Metnin anlaşılması için bir araya getirilmiştir.

⁷³ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 1/364.

⁷⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 2/218.

⁷⁵ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 116-118.; Bayat, *Kadim Türkler*, 132-133.

⁷⁶ Bayat, *Kadim Türkler*, 132-134.

⁷⁷ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 116-118.

⁷⁸ Usta, *Arap Mitolojisi*, 163.

⁷⁹ Usta, *Arap Mitolojisi*, 163.

almaktadır. Bu sebeple etrafında farklı anlatıların ve inanışların oluşması doğal bir durumdur. Kutsala ilişkin birtakım davranışların şekillenmesine yol açan devenin bazen tapınılan bir ilah edinildiği, bazen de şeytanlarla akraba görüldüğü zikredilmektedir.⁸⁰ Dolayısıyla bu hayvanla hem olumlu hem de olumsuz bir öge olarak karşılaşmak mümkündür. Konu bağlamında deveyi merkeze alan şu uydurmalar kaydedilebilir:

12. “Ashabım arasında Muâviye b. Ebî Süfyân dışında kimseyi kaybetmeyeceğim. Sadece Muâviye’yi yetmiş veya seksen sene göremeyeceğim. Sonra o keskin kokulu miskten yaratılmış, içi Allah’ın rahmetinden ve ayakları zebercetten bir deve üzerinde çıkagelecek. Ben ona ‘Muâviye!’ dediğim zaman o, ‘Buyur!’ diye karşılık verecek. Ona ‘Seksan yıldır nerelerdesin?’ diye soracağım. O da ‘Arşın altında bir bahçedeydim. Allah bana sırrını açtı ben de ona sırrımı açtım’ der. Rabb Teâlâ⁸¹ ona şöyle diyecek: ‘İşte bu, dünyada sana yapılan hakaretlerin karşılığıdır.’”⁸²

13. “Bir topluluk Hz. Peygamber’e bir adam getirip o adamın develerini çaldığını söylediler. Hz. Peygamber bunun üzerine adamın elinin kesilmesine hükmetti. [Suçlu olduğu iddia edilen] adam ‘Allah’ım bütün salatlarında Muhammed’e salât et, bütün selamlarınla ona selam et ve bütün bereketlerini ona yağdır’ diye niyazda bulundu. Bunun üzerine davaya medar olan deve dile geldi ve ‘Ey Muhammed! Bu adam beni çalmak gibi bir suçtan berîdir’ dedi...”⁸³

Bu iki uydurmanın merkezinde yer alan devenin göze çarpan özellikleri ilk rivayette miskten ve zebercetten yaratılmış olmak iken ikincisinde dile gelip konuşmaktır. Binek hayvanlarıyla ilgili son rivayetler ise eşeği merkeze almaktadır:

14. Hz. Peygamber’in Hayber kalesinin fethi sonrası siyah bir eşeği ganimet olarak almasıyla alakalı uydurmada da olağanüstü bir içerik görülmektedir. Buna göre, Peygamber (s.a.s.) bu eşeğe isminin ne olduğunu sorunca eşek, Yezîd b. Şihâb diye cevap vermiştir. Keza aynı eşek, ecdadının neslinden altmış tane eşek geldiğini ve bunlara sadece Peygamberlerin bindiğini ve o nesilden sadece kendisinin kaldığını

⁸⁰ Usta, *Arap Mitolojisi*, 188-191.

⁸¹ Zamir en yakında bulunan “Rab” sözcüğüne râci kılınmıştır.

⁸² İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 2/7.

⁸³ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 2/332.

söylemiştir. Hz. Peygamber ona Ya'fûr adını vermiş, bu eşek Peygamber'in vefatı sonrasında üzüntüsünden bir kuyuya atlayarak intihar etmiştir."⁸⁴

15. "Allah'ın Umâra ismiyle taştan yaratılmış bir meleği vardır. Bu melek, her gün taştan bir eşeğin üzerinde [yere] iner ve fiyatları düzenler sonra da göğe geri döner."⁸⁵

Tıpkı deveyle ilgili ikinci rivayette olduğu gibi ilk uydurmada hayvanın dile gelip konuştuğu belirtilmektedir. İkincisinde ise eşeğin taştan yaratıldığı ifade edilmektedir ki bunun kıymetli bir taş anlamını karşıladığını söyleyen araştırmacılar mevcuttur.⁸⁶

16. "Samanyolu [galaksisi] arşın altındaki yılanın terinden meydana gelmiştir."⁸⁷

17. "Yaban arısı atın kafasından; bal arısı da sığırın kafasından yaratılmıştır."⁸⁸

18. "Hz. Musa (a.s.) bir gece dinlenmeksizin Allah'a ibadet eder ve akabinde içine kendini beğenme (ucub) duygusu düşer. Allah bu konuda onu uyarmayı murat eder şöyle bir olay cereyan eder. Musa deniz kıyısına uğrar. Orada bir kurbağa görür. Kurbağa, Musa (a.s.) ile konuşmaya başlar ve ona bir gecelik ibadetini mi beğendiğini, hâlbuki kendisinin dört yüz yıldır aynı sahilde olduğunu ve Allah'ı zikrettiğini buna rağmen cehenneme gitmeye karşı bir güvencesi olmadığını söyler. Bunun üzerine Musa kendini hakir görür ve kurbağaya hangi zikirleri yaptığını sorar..."⁸⁹

Kaydettiğimiz son üç rivayetten ilkinde arşın altında yer alan bir yilandan bahsedilmektedir. Samanyolu Galaksisinin bu yılanın terinden

⁸⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-ş-şerî'a*, 1/326.

⁸⁵ İbn Kayyım, *el-Menâru'l-münîf*, 101, (r. 183). Bir başka rivayette eşek yerine bu bineğin at olduğu ifade edilmektedir. Bk. İbn Kayyım, *el-Menâru'l-münîf*, 100, (r. 182). Keza bk. İbn Arrâk, *Tenzîhü's-ş-şerî'a*, 2/192.

⁸⁶ Bu uydurmada iki kez zikredilen "taş" tabiriyle Yıldırım'ın da tercih ettiği üzere kıymetli madenlerden bir taş kastedilmiş olmalıdır. Yıldırım'ın çevirisi için bk. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Mevzu Hadisleri Sahihlerden Ayıklama Rehberi*, thk. Abdülfettâh Ebû Çudde, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim Yayınları, 2019), 115.

⁸⁷ İbn Kayyım, *el-Menâru'l-münîf*, 59, (r. 84).

⁸⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-ş-şerî'a*, 1/178.

⁸⁹ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-ş-şerî'a*, 1/246-247. Rivayetin tamamını kaydetmemeyi ve anlatı metodunu tercih ettik.

yaratılması oldukça ilginç bir kurgudur. Zira bu uydurma ilgili dönemin hayal dünyasının hangi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Farklı mitolojilerde yılan ögesi müşahade edilmektedir.⁹⁰ Kimi Türklerin “ev yılanı” adı verilen yılanı dokunmamak, ona ikramda bulunmak, ona zarar gelirse eve zarar geleceği, evi koruyan ruhun yılan biçiminde dolaştığı yönünde bir inanışları bulunmaktadır.⁹¹ Keza bazı dinî metinlerde arşı kuşatan yilandan ve onun Allah’a gösterdiği derin saygıdan bahsedilmektedir.⁹² Hint mitolojisinde Brahma tarafından kendisine görev verilen devasa yılan Ananta iyi bir rolde yer alırken⁹³ bir Arap mitolojisinde kral mezarlarının bekçisi rolünde yer alan yilandan bahsedilmektedir.⁹⁴ Keza Arapların Habeşlilerin yilandan türediği,⁹⁵ bereketsizliklere yol açan bir yılan çeşidine dair inanç taşıdıkları da bilinmektedir.⁹⁶ Yaban arısı, bal arısı ve kurbağa ile ilgili mitolojik anlatılara rastlamamakla birlikte kurbağanın konuşması önceki satırlarda da görülen devenin ve eşeğin konuşması anlatılarını akla getirmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla uydurmacılar, hayvanların konuşmasını muhataplar için cazip bulmuşlardır.

Burada kaydedilen on sekiz adet uydurma haberde zikri geçen hayvanlar şunlardır: kuş, Surad (Göçeğin) kuşu, horoz, at, insan kafalı at yanaklı Burak, kurt, deve, eşek, yılan, yaban arısı, bal arısı, kurbağa. Yukarıda tespit edilen malzemeden hareketle mitlere baktığımız zaman farklı kültürlerle ait mitlerde de hayvanlarla karşılaşıldığı söylenebilir. Ne var ki Eliade genelde kahramanlar veya hayvanların yerinin masallar; tanrı ve doğaüstü varlıkların yerininse mitler olduğunu söylemektedir.⁹⁷ Olaya geniş perspektifle yaklaşıp hepsi aynı havuzda değerlendirildiğinde farklı medeniyetlerin mitolojilerinde hayvanlarla alakalı farklı anlatılara tesadüf edilmektedir.⁹⁸ Yukarıda kaydedilen

⁹⁰ Usta, *Arap Mitolojisi*, 78, 106, 151, 182; Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 182; Bayat, *Kadim Türkler*, 233; Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 33, 51.

⁹¹ Bayat, *Kadim Türkler*, 232-233.

⁹² Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 182.

⁹³ Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 51.

⁹⁴ Usta, *Arap Mitolojisi*, s. 106.

⁹⁵ Usta, *Arap Mitolojisi*, s. 151.

⁹⁶ Usta, *Arap Mitolojisi*, s. 182.

⁹⁷ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 23.

⁹⁸ Araplarda hayvanların temsil ettiği anlama dair bk. Usta, *Arap Mitolojisi*, 53.

uydurmaların öncesi ve sonrasında yapılan değerlendirmeler esnasında hangi hayvanlara mitolojide rastlandığı kaydedilmiştir. Ancak bu noktada mitik anlatılarda bulunan ama uydurma rivayetlerde birebir veya benzerini tespit edemediğimiz farklı hayvanlar da vardır. Örneğin farklı yapılarda olup “birbiriyle kavga eden mitolojik hayvanlar,”⁹⁹ boğa,¹⁰⁰ aslan,¹⁰¹ ceylan,¹⁰² öküz,¹⁰³ maymun,¹⁰⁴ geyik,¹⁰⁵ inek,¹⁰⁶ balık,¹⁰⁷ konuşan ve tüyle kaplı hayvan,¹⁰⁸ oğlak¹⁰⁹ burada sayılabilir. Bu durumda vaddâ’ların anlatılarında bunların bulunmamasıyla alakalı şu söylenebilir: Ya vaddâ’lar tarafından bazı hayvanlar bilinmemekte veya onlara ve muhataplarına hitap etmemektedir. Bu ise vaddâ’ların kültürel birikim ve ortamlarıyla açıklanabilecek bir durumdur. Mısır’dan İskandinav mitolojisine kadar farklı birikimlerin bu noktada öge benzeşmeleri barındırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu noktada her bir kültürün çevresini gözlemlediği ve etrafındaki hayvanları mitik anlatılarına malzeme yaptığı tespiti ortaya konabilir. Vaddâ’lar da aynı şekilde içerisinde bulundukları çevreyi gözlemlemiş ve ondan istifadeyle uydurmalar ortaya atmışlardır. Bu uydurmaları da hayal dünyalarının genişliği ölçüsünde zenginleştirmişlerdir. Dolayısıyla bu meselede; insan, onun hayal dünyası ve çevre unsuru ağırlığını hissettirmektedir.

4.2. Devlerle Alakalı Uydurma Hadisler

Halk anlatılarında sıklıkla rastlanan devler, tespitlerimize göre uydurma hadisler içerisinde kendine sınırlı sayıda yer bulabilmektedir. Bu ise yine vaddâ’ların kültürel durumu ve toplumun etkileneceği

⁹⁹ Muazzez İlmiye Çığ, *Kur’an, İncil ve Tevrat’ın Sumer’deki Kökeni* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2020), 14.

¹⁰⁰ Çığ, *Tufan*, 138; Fuzuli Bayat, *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019), 104; Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 76.

¹⁰¹ Usta, *Arap Mitolojisi*, 59.

¹⁰² Usta, *Arap Mitolojisi*, 81.

¹⁰³ Usta, *Arap Mitolojisi*, 177.

¹⁰⁴ Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 30.

¹⁰⁵ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 119; Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 141.

¹⁰⁶ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 267.

¹⁰⁷ Bayat, *Kadim Türkler*, 20; Çığ, *Tufan*, 93.

¹⁰⁸ Bayat, *Kadim Türkler*, 148.

¹⁰⁹ Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 199.

unsurlar ile alakalı olsa gerektir. En meşhur dev anlatılarından biri *Ûc b. Unuk*'la ilgili olandır:

1. Ehl-i Kitap kaynaklarında da zikri geçen dev *Ûc b. Unuk* hakkındaki¹¹⁰ uydurmaya dair İbn Kayyım'ın sözleri şu şekildedir:

“Bunu uyduran kişi nebilerin haberlerine leke sürmeyi amaçlamıştır. Zira ancak bu niyette olan kişiler bu tarz haberler türetmeye cesaret eder. Bu konudaki [uydurma] hadiste ‘[*Ûc*’un] boyunun üç bin üç yüz otuz üç *zirâ*’ ve [buna ilaveten] üçte bir *zirâ*’ olduğu, Nûh peygamberin onu tufanla korkutunca *Ûc*’un ‘[o zaman] beni şu teknene bindir’ dediği [ve bu şekilde dalga geçtiği], tufanın onun aşık kemiklerine dahi ulaşmadığı, onun denize daldığı ve denizin ancak onun göbek hizasının altına çıkabildiği, bu zatın eliyle denizden balık avlayıp balığı güneşe uzatıp kızartarak yediği; aynı şekilde onun Musa’nın ordusu büyüklüğünde bir kayayı kaldırıp onlara atmak istediği, Allah’ın da bu kayayı onun boynuna gerdanlık gibi taktığı’ anlatılmaktadır. Allah’a karşı bu şekilde yalan uyduranın bu cüretine değil de tefsir ve diğer ilim dallarında bu gibi uydurmaları kitaplarına alan ve uydurma olduğunu açıklamayanlara şaşmak gerekir.”¹¹¹ Bunun akabinde İbn Kayyım rivayeti Kur’an’a arz ederek uydurma olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

Bozkurt’un kaydettiğine göre Yahudi kaynaklarında “onun uyluk kemiğinin üç fersahтан uzun olduğu, günde bin adet sığır yediği ve bin litre su içtiği, Benî İsrail’i yok etmek için üç fersah boyundaki dağı yerinden söktüğü Musa’nın da bunun üzerine eline on iki fersah boyunda bir balta aldığı ve on arşın zıplayarak onu öldürdüğü” belirtilmektedir.¹¹²

2. Konu bağlamında tespit ettiğimiz uydurmalarından birinde İlyas peygamberin boyuyla alakalı şöyle bir anlatı bulunmaktadır: “Enes (r.a.) anlatıyor. Bir gazvede Hz. Peygamber’le birlikteydik. Taşlar üzerindeki bir deve (dağ) yoluna geldiğimizde şöyle dua eden bir ses işittik: ‘Allah’ım beni kendisine merhamet edilen, bağışlanan, tevbeleri kabul edilen ve dualarına icabet edilen ümmet-i Muhammed’den eyle!’ Hz. Peygamber bana ‘Ey Enes! Bak bakalım bu da kimdir’ deyince dağın içerisine (oradaki

¹¹⁰ Onun adıyla alakalı bazı nakiller için bk. İbn Kayyım *el-Cevziyye, el-Menâru’l-münîf*, 76-77, dn. 1, Ebû Ğudde’nin notu.

¹¹¹ İbn Kayyım, *el-Menâru’l-münîf*, 76-77, (r. 135).

¹¹² Nebi Bozkurt, “*Ûc b. Unuk*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/34-35.

oyuğa) girdim. Bir de ne göreyim! Boyu üç yüz zirâ'dan uzun saçı başı beyaz ve üstünde de beyaz giysiler olan bir adam orada duruyor. Beni görünce 'Sen Peygamber'in elçisinin galiba?' dedi. Ben bunu onaylayınca, 'Ona dönüp benden selam söyle, şu senin kardeşin İlyas peygamberdir de...'”¹¹³

3. Keza bir başka rivayette Ye'cüc ve Me'cüc'den bir sınıfın eninin ve boyunun bir olup yüz yirmi zirâ' kadar olduğu; bir başka sınıfın ise kulaklarından birini döşek yaptığı diğerini de örtü yaptığı ifade edilmektedir.¹¹⁴

İlyas peygamberin boyunun üç yüz zirâ' olması ve Ye'cüc-Me'cüc'un bir grubunun 120 zirâ' boya sahip olması ve bir başka grubun kulaklarının birini döşek diğerini örtü yapması da dikkate değerdir.

Kaydedilen uydurmaların merkezinde dev veya deve benzer varlıklar olmasından hareketle şunlar söylenebilir. Farklı kavimler incelendiğinde hemen her toplumun mitolojik hikâyelerinde devlerle veya canavarlarla karşılaşmaktadır.¹¹⁵ Bu noktada kimi yerde karanlık kralının devasa yapısından¹¹⁶ ve karanlık âlemini oluşturan devler ve canavarlardan¹¹⁷ bahsedilir. Dev canavar Leviten,¹¹⁸ ejderha,¹¹⁹ Ye'cüc ve Me'cüc'un ejderha yemesi¹²⁰ ve onlar için yapılan dev tasviri,¹²¹ keza onların uzun kulaklı keskin pençeli oluşu,¹²² hilkat garibesi bir varlık olan Dahhak,¹²³ Deccal'le alakalı canavar tasvirleri¹²⁴ bu bağlamda kaydedilebilir. Bu motiflerin genel olarak olumsuz öğeler olduğu,

¹¹³ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/236.

¹¹⁴ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/237.

¹¹⁵ Şinasi Gündüz, *Sâbüler Son Gnostikler* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), 116.; Usta, *Arap Mitolojisi*, 55-56, 164 vd., 195; Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 147; Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 40-41, 74, 239; Bayat, *Kadim Türkler*, 142; Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 33, 51, 189-194, 207; Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 124.

¹¹⁶ Gündüz, *Sâbüler Son Gnostikler*, 96.

¹¹⁷ Gündüz, *Sâbüler Son Gnostikler*, 101.

¹¹⁸ Gündüz, *Sâbüler Son Gnostikler*, 162

¹¹⁹ Çığ, *Tufan*, 30, 138; Usta, *Arap Mitolojisi*, 58; Şanlı, *Kötülüğün Mitleri*, 89, 146; Ülken, *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*, 124, 125, 141.

¹²⁰ Usta, *Arap Mitolojisi*, 173.

¹²¹ Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 193.

¹²² Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 247.

¹²³ Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 62-64.

¹²⁴ Yonar, *Kıyamet Mitolojileri*, 189-190.

insanların korkma ve bu korku sonucunda bazı nesneleri gözlerinde büyütme yönündeki duygularına hitap ettiği ifade edilebilir. Buna göre insanların farklı coğrafyalarda ve farklı inanışlarında devlere, hilkat garibesi varlıklara yer verdikleri tespiti yapılabilir.

4.3. Çeşitli Varlıklar Hakkındaki Uydurma Hadisler

Genel bir başlık oluşturmaya elvermesi de araştırmanın bu kısmında hem mitolojik anlatılarda hem de uydurma hadislerde yer alan bazı unsurlar ele alınacaktır. Misalen mitolojik bir dağ olan Kaf Dağı hakkında şu uydurma kayda değerdur:

1. “Kaf Dağı yeşil zebercetten yaratılmış bir dağdır ve bir duvarın bahçeyi kuşatması gibi dünyayı kuşatmış durumdadır. Gökyüzü kanatlarını onun üzerine koymuştur ki gökyüzünün mavi renkli olma sebebi de budur.”¹²⁵

Çeşitli mitolojilerde dağ ile alakalı anlatılara tesadüf edilir.¹²⁶ Bu dağlardan biri de Kaf Dağı olup Zümrüdüanka’nın yuvasıdır.¹²⁷ Zümrüdüanka kuşuyla alakalı anlatılar bağlamında bu dağın miti tamamlayıcı bir motif işlevi gördüğü söylenebilir. Mezkûr uydurmada bu dağın kıymetli bir maden olan zebercetten var edildiği ve son derece büyük olduğu vurgusu öne çıkmaktadır.

Uydurma hadislerde toplumsal sorunların izlerini takip etmenin mümkün olduğuna “cennete girecek kurt” uydurması incelenirken temas edilmişti. Benzeri bir durumla şu rivayette de karşılaşmakta ve kendisine görev verilen bir kişinin suiistimaline tepki gösterilmektedir:

2. Süheyl bir aşşâr (öşürleri toplayan memur) idi. O, insanlara zulmettiği ve mallarını haksız yere aldığı (gasp) için Allah onun şeklini yıldızla çevirdi ve gördüğünüz üzere göğe astı.”¹²⁸

Süheyl Yıldızı merkezli Arap mitolojileri bulunmaktadır.¹²⁹ Kaydedilen uydurma hadiste Süheyl Yıldızı’nın cezalandırma sonucu göğe asılan bir öşür memuru olduğu görülmekteyken Arap mitolojisinde

¹²⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Menâru’l-münîf*, 78, (r. 138).

¹²⁶ Şinasi Gündüz, *Sâbiiler Son Gnostikler*, 81, 140, 159.

¹²⁷ Usta, *Arap Mitolojisi*, 174.

¹²⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhü’ş-şerî’a*, 1/210.

¹²⁹ Usta, *Arap Mitolojisi*, 192, 197. Yıldızla ilgili Arap mitolojileri hakkında bk. Usta, *Arap Mitolojisi*, 29.

zalim bir deve olduğu ve yıldıza dönüştürüldüğü geçmektedir.¹³⁰ Diğer mitolojilerde Süheyl Yıldızına rastlanmasa da gezegenlerle alakalı aktarımlar¹³¹ ve yıldıza dönüşme anlatılarına rastlanır.¹³² Dönüşümler bağlamında taşla dönüşüm,¹³³ hayvana dönüşüm¹³⁴ ve kahramanın dağa dönüşmesine¹³⁵ de tesadüf edilmektedir.

Uydurmaların odaklandığı bir başka nokta ise cansız nesnelerin insan gibi amel etmesi ve konuşmasıdır. Misalen Nuh'un Gemisi'yle alakalı şu uydurma bir gemiye hac menasiki yaptırılması bakımından dikkate değerdir:

3. "Nûh'un Gemisi Kâbe'yi yedi kez tavaf etmiş, Makamın arkasında namaz kılmış ve sonra da "Evet, [buyur]" demiştir."¹³⁶

Tufan olayı, etrafında en çok mit üretilen konulardan biridir.¹³⁷ Yukarıda zikri geçen Nuh'un Gemisi'yle alakalı uydurma da Tufan genel başlığının kapsamına dâhil görülebilir.

Başkaca rivayetlerde ise cansız nesnelerin kulluk fiillerini işlemesi, konuşması gibi durumlar anlatılmaktadır:

4. Alak sûresi indirilince Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'den bu sûreyi yazmasını istemiş, Muaz levha, kalem ve hokkayı eline alıp yazmaya başlamış ve sûrenin sonundaki secde ayetine gelince levha ile hokka secde ve tesbih etmiştir. Bundan sonra Muaz secde etmiş ve bunu Peygamber'e haber verince o da secde etmiştir.¹³⁸

Tıpkı Nuh'un Gemisi'yle alakalı uydurmada olduğu gibi burada cansız nesneler, insanların işleyebileceği iki durumla vasıflanmaktadır: secde¹³⁹ ve tesbih.

¹³⁰ Usta, *Arap Mitolojisi*, 197.

¹³¹ Şinasi Gündüz, *İslam ve Sâbiilik* (İstanbul: Hikav Yayınları, 2018), 50.

¹³² Çığ, *Tufan*, 88; Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, 87; Bayat, *Kadim Türkler*, 192.

¹³³ Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, 115; Usta, *Arap Mitolojisi*, 140; Bayat, *Kadim Türkler*, 110-111.

¹³⁴ Bayat, *Kadim Türkler*, 113.

¹³⁵ Bayat, *Kadim Türkler*, 115.

¹³⁶ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-ş-şerî'a*, 1/250.

¹³⁷ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 81.

¹³⁸ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-ş-şerî'a*, 1/286.

¹³⁹ Burada tıpkı namazda olduğu gibi fizikî secde kastedilmiştir.

Bir başka rivayette hurma ağacının Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin üstünlükleri hakkında konuştuğu gözlemlenmektedir:

5. "Ali (r.a.) diyor ki: Bir gün Rasûlullah ile dışarı çıktık ve bir hurma ağacının yanından geçtik. Bir hurma ağacı diğerine 'Bunlar seçilmiş Nebi ve kendisinden razı olunan Ali'dir' dedi... Altıncı hurma ağacı da yedinciye 'Bu Rasûllerin Efendisi'dir yanındaki de vasîlerin efendisidir' dedi. Sonunda da Hz. Rasûl tebessüm etti ve 'Ey Ali! Medine hurmalarına 'Seslenenler' adı verilir. Çünkü onlar senin ve benim üstünlüğümü birbirlerine duyurmaktadırlar' der."¹⁴⁰

Bir başka uydurmada ayvadan bahsedilmekte ve levha ile hokkadan bahseden rivayette olduğu gibi ayvanın tesbihatta bulunduğu kaydedilmektedir:

6. "Ebû Saîd el-Hudrî diyor ki: Bir gün Peygamber'in huzurunda oturuyorduk da Cibril (a.s.) indi ve Hz. Peygamber'e 'Allah'ın selamı üzerine olsun ey Allah'ın Rasûlü. Allah bu ayvayı sana hediye etti' dedi. Bu ayva da Hz. Peygamber'in elinde çeşitli dillerde Allah'ı tesbih etti."¹⁴¹

Oldukça ilginç olan son rivayet ise Hz. Nuh'un gemiye çakacağı çiviler hakkında olup cansız nesnelerin konuşması durumuyla burada da karşılaşılmaktadır:

7. Buna göre Allah, Nuh kavmini helak etmeyi murad edince Nuh'a tik ağacından¹⁴² levhalar hazırlamasını vahyetti. O levhaları hazırlayınca ne yapacağını bilemedi de ona Cibril indi ve geminin ne şekilde yapılacağını ona gösterdi. Cibril'in yanında bir de sandık vardı ve bu sandıkta yüz yirmi dokuz bin çivi bulunmaktaydı. Nuh çivilerin hepsini gemiye çaktı. Geride beş adet çivi kaldı. Bu beş taneden birini çakmak isteyip vurunca o çivi parlak bir yıldız gibi elinde parladı. Nuh bu işe şaşırınca Allah çiviye akıcı ve güzel bir dille konuştu ve çivi şöyle dedi: Benim üzerimde en hayırlı peygamber Muhammed b. Abdillâh'ın ismi yer almaktadır. Sonra Cibril yine inince Nuh ona 'Evvelce benzerini görmediğim bu çiviler de nedir ey Cibril?' diye sordu. O da 'Bu isim öncekilerin ve sonrakilerin hayırlısı olan Muhammed b. Abdillâh'ın ismidir. Bunu geminin sağ tarafına çak dedi...' Bu uydurmada geriye

¹⁴⁰ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/354-355.

¹⁴¹ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/370.

¹⁴² Tik ağacıyla alakalı bilgi için bk. EB Encyclopaedia Britannica, "Teak" (Erişim 06 Nisan 2022).

kalan dört çivide Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in adının yer aldığı belirtilmektedir.¹⁴³

Buna benzer biçimde cansız nesnelerin konuştuğu bilgisini içeren mitler vardır. Buna göre yer, su ve bütün tabiat tanrıya yalvarır.¹⁴⁴

Bu kısımda kaydedilen yedi rivayet incelendiğinde Kaf Dağı, Süheyl Yıldızı, Nuh'un Gemisi, levha ve hokka, hurma ağacı, ayva ve çivi etrafında oluşan farklı içeriklere sahip anlatımlar görülmektedir. Buna göre ilk üçü hâriç diğerlerinin Kâbe'yi tavaf etme, secde ve tesbih etme, konuşma gibi insanla alakalı fiillere dair ifadeler içerdiği, Süheyl Yıldızı'yla alakalı uydurmada ise klasik tabiriyle mesh/suret değişimi olayı gerçekleştiği görülmektedir.

Tüm bunların tamamlayıcısı olması kabilinden farklı mitolojilerde Akrep adam, kıymetli taşlardan oluşan meyve bahçesi,¹⁴⁵ taştan insan oluşması,¹⁴⁶ görünmezlik pelerini,¹⁴⁷ yarı insan yarı iblis olarak tanımlanan "nesnâs,"¹⁴⁸ yarı insan yarı at biçimli varlıktan türeyiş,¹⁴⁹ ağaçtan çıkan insanlar,¹⁵⁰ konuşan ağaç,¹⁵¹ insan vücutlu çakal veya köpek başlı tanrı,¹⁵² aslan vücutlu kadın başlı tanrıça,¹⁵³ yarı insan yarı hayvan,¹⁵⁴ yarı insan yarı maymun¹⁵⁵ anlatıları şeklinde geniş bir çerçevede malzeme tespit edilebilmektedir.

Burada işaret edilen mitolojik öğeler içerisindeki bazı hayvanlara bir önceki bölümde de atıfta bulunulmuştur. Ne var ki ilgili unsurlar kendi bağlamlarında değerlendirildiğinde bazı hayvanların bir anlatıyı tamamlayıcı öge olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki satırlarda müşahade edildiği üzere farklı uydurmacıların tıpkı çeşitli

¹⁴³ İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, 1/419-420.

¹⁴⁴ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 85-86.

¹⁴⁵ Çığ, *Tufan*, 30; 124-125, dn. 98.

¹⁴⁶ Çığ, *Tufan*, 59.

¹⁴⁷ Usta, *Arap Mitolojisi*, 105.

¹⁴⁸ Usta, *Arap Mitolojisi*, 170.

¹⁴⁹ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 112.

¹⁵⁰ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 121.

¹⁵¹ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 137, 138.

¹⁵² Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 275.

¹⁵³ Yonar, *Yaratılış Mitolojileri*, 276.

¹⁵⁴ Bayat, *Kadim Türkler*, 207.

¹⁵⁵ Bayat, *Kadim Türkler*, 209.

mitolojik öğelerden anlaşıldığı üzere çok geniş bir hayal dünyasına sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunda farklı toplumlardan etkilenmenin etkisi olabileceği gibi dönemlerinde çevreyi derinlemesine gözlemlemenin de etkisi bulunmalıdır. Bunların birleşmesi kıssacılara çeşitli hikâye malzemeleri sunmuştur. Coğrafyaları farklı da olsa hem mitolojik anlatıların hem uydurma rivayet öğelerinin benzeşmesi bu şekilde açıklanabilir.

Sonuç

Tek atadan türeyen insanlığa farklı dönemlerde peygamberler gelmiş ve onlara sırat-ı müstakimi göstermişlerdir. Ne var ki onların gösterdiği bu dosdoğru yolun/İslam'ın öğretileriyle insanların bağı gevşeyince, dinin ilkeleri bozulmaya başlamış bunun neticelerinden biri olarak da farklı öğelere kutsallık atfedilmiştir. Böylece kutsalın transferi denilen durum ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı da İslamî öğelerle mitolojik öğeler arasında benzeşmeler görülür olmuştur. Ne var ki bazı araştırmacılar bu durumda ters bir okuma veya acelecilikle din dışındaki birikimin dine girdiği kanaatini taşımışlardır. Hâlbuki asıl ve ilk olan İslâm'dır. Diğer inançlar onun tahrifiyle veya yalnızca bireysel kanılarla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla böyle bir durumda yapılacak olan şey İslâm'ın bir ilke olarak benimsediği ibkâ, iptal ve tashih durumunu göz önünde bulundurmaktır.

Uydurma hadisler fitne döneminden itibaren ortaya çıkmış ve hadisin otoritesinden istifade etmek isteyen kimselerce istismar edilmiştir. Bu bağlamda ilk planda akla zındıklar ve kıssacılar gelmektedir. İslam'ı kabul etmediği hâlde kabul etmiş görünenler ve insanlara ilgi çekici rivayetler aktarmak ve hikâyeler anlatmak gayesini güden bu zevatın önceki kültürlerin inanç ve inanışları noktasında değer verdiği anlatı materyallerinden ve mitolojilerden faydalandığı da söylenebilir. Kur'an ayetleri ve güvenilir hadislerin kendisinden berî olduğu böylesi bir durumla pek tabii olarak uydurma hadis söz konusu olduğu zaman karşılaşmak mümkündür. Zira hem mitolojide hem uydurma hadislerde baskın olan husus, beşer etkisidir.

Araştırma boyunca aktarılan nakillerden müşahade edildiği kadarıyla dönemin hayal dünyası oldukça geniştir. Mezkûr uydurmaları ortaya atanlar, insanların kıymet verdiği madenleri, hayvanları, nesneleri, zaman zaman merak ettikleri hususları, korkuları ve olağanüstünü iyi

kullanmış ve insanların -ister dinî ister dünyevî- duygularını ve değerlerini sömürmüşlerdir.

Son söz olarak şunu ifade etmek mümkündür: Hem uydurma rivayetlerde hem de mitolojik anlatılarda insan faktörü başı çekmektedir. Dolayısıyla çevresi, kültürü, inanç ve inanışı kısacası tüm birikimleriyle insan bir bütündür. Coğrafyalar farklı, inançlar başka da olsa birtakım özelliklerde özdeşlik olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda her ikisinde de benzeşen öğeler ve anlatımlar bulunması tabii görülmelidir. Mamafih konuyla alakalı daha kapsamlı çalışmalar yapılması mümkündür. Hem mitoloji incelemeleri yapan hem de hadis-kültür ilişkisine ilgi duyan araştırmacıların kolektif bir projeyle mitoloji ve uydurma hadis literatüründeki malzemeleri mukayeseli olarak tetkik etmesi, tarihin belli dönemlerinde gerçekleşen hadis uydurma ve mit türetme faaliyetlerinin psiko-sosyal arka planını idrak etmeyi kolaylaştıracak bir unsurdur. Buna ilaveten ilgili rivayetler ve içerdikleri mitik öğelerin hangi zihin dünyası ve içtimâî ortamda neden ve nasıl ortaya çıktığına dönük araştırmalar yapılabilir. Böylelikle işbu uydurmaların hangi saiklerle ortaya atıldığı tespiti yapılabilir. Bu saikler belirlenebilirse insanı, tarihi ve toplumları yorumlamak daha da kolaylaşacaktır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1995.
- Akyüz, Hüseyin. *Hadis I*. ed. Bülent Akot. Ankara: Gazi Kitabevi, 1. Basım, 2020.
- Aliyyü'l-Kârî. *el-Masnu' fî mâ'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû'*. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 5. Basım, 1994.
- Ayverdi, İlhan - Topaloğlu, Ahmet. *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1. Basım, 2007.
- Bayat, Fuzuli. *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 3. Basım, 2019.
- Bayat, Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 7. Basım, 2019.
- Bozkurt, Nebi. "Üc b. Unuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

- Coşkun, Selçuk. ""Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz Âişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme)". *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 177-196.
- Cüdey', Abdullah b. Yûsuf el-. *Tahrîru 'ulûmi'l-hadîs*. 2 Cilt. Beyrut: Şeriketü'r-Rayyân Nâşirûn, 5. Basım, 2017.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 50. Basım, 2020.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *Sumerlilerde Tufan Tufan'da Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 14. Basım, 2020.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2018.
- Ebû Ğudde, Abdülfettâh. *Mevzû Hadîsler*. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Ebû Zehv, Muhammed. *Hadis ve Hadisçiler*. çev. Selman Başaran - Mehmet Ali Sönmez. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 4. Basım, 2020.
- Encyclopaedia Britannica, EB. "Teak". Erişim 06 Nisan 2022. <https://www.britannica.com/plant/teak>
- Eroğlu, Türker - Kılıç, Hatice Çiğdem. "Türk İnançları ve İnanışlar". *Journal of Social Policy Conferences* 49 (2010), 749-770.
- Fellâte, Ömer. *el-Vad' fi'l-hadîs*. Dımaşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1981.
- Gündüz, Şinasi. *İslam ve Sâbiîlik*. İstanbul: Hikav Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Gündüz, Şinasi. *Mitoloji ile İnanç Arasında*. İstanbul: Hikav Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Gündüz, Şinasi. *Sâbiîler Son Gnostikler*. İstanbul: Vadi Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Ğavrî, Seyyid Abdülmâcid el-. *Mevsû'atu 'ulûmi'l-hadîs*. Dımaşk: Dâr İbn Kesîr, 2. Basım, 2012.
- Halkın, Leon E. *Tarih Tenkidinin Unsurları*. çev. Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Hatîb, Muhammed Acâc el-. *es-Sünne kable't-tedvîn*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1988.
- Hatîb, Muhammed Acâc el-. *Usûlü'l-hadîs*. Cidde: Dâru'l-Menâra, 7. Basım, 1997.

- İbn Arrâk. *Tenzîhü's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ehâdisi's-şeni'ati'l-mevzû'a*. thk. Abdülvehhab Abdüllatîf - Abdullâh Muhammed es-Siddîk. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1981.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru Suhnûn, 1. Basım, 2021.
- İbn Kayyım el-Cevziyye. *el-Menâru'l-münîf fi's-sahîh ve'd-da'îf*. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1971.
- İbn Kayyım el-Cevziyye. *Mevzu Hadisleri Sahihlerden Ayıklama Rehberi*. çev. Enbiya Yıldırım. thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde. Ankara: Takdim Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2012.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 8. Basım, 2012.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Meriç, Cemil. *Jurnal 1*. İstanbul: İletişim Yayınları, 29. Basım, 2018.
- Meriç, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları, 27. Basım, 2018.
- Sibâî, Mustafa es-. *Sünnet ve İslam Hukukundaki Yeri*. çev. İshak Doğan. İstanbul: Beka, 2018.
- Suyûtî, Celâlüddîn es-. *Tahzîru'l-havâss min ekâzibi'l-kussâs*. thk. Muhammed Hasen İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.
- Şanlı, Mahir. *Kötülüğün Mitleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.
- Togan, A. Zeki Velîdî. *Tarihte Usul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Usta, İbrahim. *İslâm Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Anadolu Kültürü Üzerine Makaleler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım, 2011.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadis Problemleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Yonar, Gönül. *Kıyamet Mitolojileri Kurtla Kıyamete Kalmak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

Yonar, Gönül. *Yaratılış Mitolojileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 4. Basım, 2020.

Yücel, Ahmet. *Hadis Usûlü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 29. Basım, 2017.